

zésekre, amit ez a sokoldalú ember a neolitikus kőszeközökhöz fűződő babonákról össze-
gyűjtött.

„Ismerik a köszörült eszközöket Göcsejben is, és azokat karácsonyi mennykőnek is hívják. Drágák is ezek a darabok, úgyhogy egyiktől 20 Ft-ért sem akartak elválni. A nép közt t. i. mindenféleképpen használtatnak babonákra; füstlősök, sőt amint más szláv fajoknál, e megyében is betegségekben, sőt idős férjeiknél is használják az asszonyok!

Sőt nem is hozom fel mind azon cifra véleményeket, melyek a nép közt ezen egyáltalán ismert, és régóta használt kőszeközökről divatoznak, úgy hogy valamint a pogányoknak már ezen „a mennyből hullott kövek” szentek valának, úgy a keresztényeknél babonáságból meg is szenteltetnek! A nép nemcsak a sátoros ünnepeken, midőn a szentséggel az áldás adatik a népre, a papnak tudtán kívül is szokott „szenteltetni”. Káptalanfán (Zalában) hétszer kell a kőszeköznek, hogy hathatossá legyen megáldatni, amiért a gyertya-szentelés, vagy az étkeknek húsvétkor való megáldatása alkalmával a ruha alá dugják.

Nevük is gyakran egyezik meg a különféle vadabb népeknél. Nálunk Szabadkán „ubojni kamen”, amely név alatt Ráckeviden is található Ludaics Miksa főbíró barátom bizonyossága szerint; de van Marosvásárhelyen az oláhoknál is. A Csepel-szigeten ismerik a száraz menykőt, ez eső nélküli; de van katlanozó menykő is, amely a szobákat össze-vissza járja. Az apatiniaknál nem Dundesltein vagy Dumnerkeil, hanem Blitzstein; Kisbéren pedig, ha ezzel a mandolát, nyaknirigyet felhúzzák a gyereknél a követ, mellyel ezt tevék a földhöz veregetik, hogy így a sok t. i. nyavalya a földbe menjen. Az ilyen babona éppen nem csoda, ha meggondoljuk az, hogy Csopakon is a menykővet ‘Isten haragjának’ nevezik.”

Zalapaí: „A nép mennykőnek hívja, az asszonyok, mint boszorkány szereket a fájós mellnek simogatására használják; meglehet, hogy emiatt nehul. p. u. Somogyban Szellemnek is hívják és tartják ki. Előfordul forrasztó kő neve alatt is; használják gyógyításra és ahol ilyen nincsen, kasza élesítő követ használtnak helyette.”

Dr. Vándor László

A Kalotaszegi Múzeumház kapujában

Oka lehet annak: valahányszor írok, művészek és a tudományok szakavatott kutatói Kalotaszeg felfedezésére vállalkoztak, ez mindig együtt járt egy-egy múzeumalapítási kalákával. Művelődéstörténetünk négy ilyen korszakot tart számon: a múlt század utolsó évtizedeit, a harmincas éveket, a második világháborút követő időszakot és – immár nyugodtan ide lehet számítani – a hetvenes éveket. Nem véletlenül használtam a *kaláka* szót: pontosan azt fejezi ki, amit voltaképpen történt. Az értékek felfedezése és tudatosítása mellett minden korban szükség volt a kalotaszegi nép önzetlen adakozására, múzeumteremtő kalákájára is. S hogy erre most is van készség benne, számos jelét adta a hetvenes években. Gondoljunk csak a közösségi hagyományaik újjáteremtésével országosan kiugró teljesítményt felmutató gyarmatikaiakra, körösfőiekre, bánffyhungyadiakra; a nemes értelemben vett irodalmi lokálpatriotizmus újabb kori megnyilvánulásaira; Valkai András és Gyarmathy Zsigáné újralfedezésére, illetve a Kós Károly Művelődési Kör élénk tevékenységére.

Bár nemzeti művelődésünkben elsősorban Kós Károly munkássága révén vált ismertté Kalotaszeg – mint Kós *választott szülőföldje* –, a tájegység tudományos felfedezése már a múlt század végén elkezdődött. S itt nem feledkezhetünk meg arról, hogy az érdeklődés felkeltésében milyen nagy szerepe volt Czuczsa János kalotaszentkirályi tanítónak és a fentebb említett Gyarmathy Zsigánénak. Czuczsa János segítette kutatásaiban az első kalotaszegi monográfia szerzőjét, Jankó Jánost, s ő maga is jelentkezett néprajzi közleményekkel. Kalotaszeg „nagy-asszonyáról”, Gyarmathynéről kevesen tudják manapság, hogy 1886 és 1907 között mintegy húsz önálló – népies hangú elbeszéléseket és regényeket tartalmazó – kötete jelent meg, s hogy Kalotaszeg szellemi és művelődési életének fél évszázadon át ő volt az irányítója.

„Érdeklődése korán a táj művészete felé fordul – írja róla a *Korunk* 1973 novemberi számában S. Bartha Éva –, tizenkilenc évesen már népdalgyűjtéssel jelentkezik Gyulai Pálnál. A kalota-

szegi népművészet szerelmeseként bejárja a falvakat, gyűjti rajzolja az ősi mintákat. Gyönyörű gyűjteménye egyre gazdagodik, híres kancsótárának minden darabja régiség, unikum. Megismerkedik és állandó kapcsolatba kerül kora több jeles etnográfusával, segíti gyűjtésben kincsfeltárásban Herman Ottót, Xántus Jánost, Hermann Antalt s a fonográfval való népdal- gyűjtés úttörőjét, Vikár Bélát. Jankó János a Gyarmathyéék segítségével írta *Kalotaszeg magyar népe* (1892) című munkáját; Malonyay Dezső *A kalotaszegi magyar nép művészete* (1907) című könyvéhez is többször kérte Gyarmathyné tanítását... Az ő vendégeként járt és festett Kalota- szegen Munkácsy Mihály, az angol Walter Crane, a preraffaeliták vezére, Edvi-Illés Aladár és Körösfői-Kriesch Aladár, a gödöllői művészcsoport vezetője.”

Jelentős művelődéstörténeti mozzanatokról van szó, hisz lényegében a kalotaszegi népművészet felfedezésével kezdődött el a népi kultúránk iránti nemzetközi érdeklődés térhódítása is. S ehhez Gyarmathyné nemcsak hírverőként és a kalotaszegi háziipar megszervezőjeként járult hozzá, hanem például a *Turka képek a kalotaszegi varrottas világából* című könyvével (1896) is. Amikor pedig Hermann Antal – 1890-ben – bérbe veszi Jegenyefürdőt, s azt Kalotaszeg tanulmányozásának telepévé avatja, Gyarmathyné egyik főmunkatársa lesz a Jegenyében szerkesztett s Bánffyhunyadon kiadott *Kalotaszeg* című néprajzi-közművelődési hetilapnak, mely 1890 nyaratól 1891 őszéig jelent meg.

Nos, ebben a lapban, a *Kalotaszeg* 1890. szeptember 28-i számában veti fel először Hermann Antal a múzeumalapítás gondolatát. *Kalotaszegi múzeum* című írásában olvashatjuk:

„Kalotaszeg maga egy élő múzeum. S éppen ezért kiváló módon megérdemli, hogy speciális múzeuma legyen, hogy biztos helyen, okszerűen össze legyen gyűjtve tipikus példányokban, mutatványokban vagy képekben az, ami Kalotaszeget jellemzi a természet és az ember világában; tájképei, közei és ásványai, őslényei, növényzete és állatvilága, a vidék történelmi emlékei, népéletének sajátos tárgyai, építkezése, szerszáma, bútra, ruhája, díszítése stb. Továbbá, amit kalotaszegiek írtak, s amit Kalotaszegről írtak, és amit nagyobbbrészt csak ezután kell megírni: a vidék és népe minden irányú ismertetése, a néplelék termékei: hagyományok, szokások, költészet stb. fejlesztése. Tehát természetrajzi gyűjtemény, etnográfiai múzeum, kép-, emlék- és régiségvár, könyvesház és archívum... Az ügy nemigen halasztható: meg kell kezdeni akárhogy.

A jegenyei gyógyfürdőben jövőre egy nagyobb termet rendezek be kalotaszegi múzeumnak... Később, ha kinövi magát, valószínűleg közvagyon lesz e gyűjtemény, egyelőre magántulajdon. De így is hozzáférhet bárki, nézheti és tanulmányozhatja... Én számítok arra, hogy Kalotaszeg értelmes, jóakaró, lelkes lakói támogatni fognak jószándékomban...”

Nem kétséges, hogy Hermann Antal felhívása eredménnyel járt. Hiszen alig telik el hat hét, s a *Kalotaszeg* 1890. november 9-i száma már arról tudatja olvasóit, hogy Jegenyefürdőnek van könyvtára, kalotaszegi múzeuma és külön értesítője is.

Feltehetően egy kalotaszegi szobabelső berendezése jelenthette az indulást. Hermann Antal átfogó múzeumi koncepciójának a megvalósításához ugyanis nem hetekre – hosszú évtizedek kitaró munkájára lett volna szükség. Tény azonban, hogy a *Kalotaszeg* végig a célkitűzések valóra váltása érdekében munkálkodik, hű tükre a tájegység szellemi világának. Joggal érdekelte ki az *Ethnographia* című néprajzi szakfolyóirat figyelmét és méltatását.

Hogy mi lett később a jegenyei gyűjtemény sorsa? Az Erdélyi Néprajzi Múzeum első évkönyvében dr. Kós Károly terjedelmes tanulmányban foglalkozik Hermann Antal néprajzi munkásságával, ám a múzeumszervezés kérdéseiről nem esik szó benne. A hetvenes évek végén Morvay Bal (1914–1990) nyugalmazott bánffyhunyadi tanár érdeklődését keltette fel az első kalotaszegi múzeum keletkezéstörténete, „nyomjelző” adatokra azonban ő sem bukkant.

De talán az akkori gyűjtemény sorsánál sokkal fontosabb tudnunk azt: ha az összegyűjtött tárgyi anyagnak nyoma is veszett, maga a *múzeumi gondolat* nem enyészett el az időben nyomtalan. Ahogy a körülmények lehetővé tették, újból és újból kikényszerítette létrehívásának értelmét és feltételeit.

A század első évtizedeiben, amikor Bartók és Kodály felfedezi az erdélyi népzene különleges értékét, Kós Károly a népi építészetet tanulmányozza. Így kerül egyre bensőségesebb kapcsolatba Kalotaszeggel. Sztánán vásárol földet, felépíti rá legendássá vált Varju-várát, s még abban az esztendőben – 1910-ben feleségül veszi kalotaszegi menyasszonyát. Régi

Kalotaszeg című munkáját már itt fejezi be, s 1912 telén itt szerkeszti – ugyancsak *Kalotaszeg* címen – a mindössze 12 lapszámot megért képes hetilapját. És amikor az első világháború után választásra kényszeríti sorsa, ő tudatosan a választott szülőföld szolgálata mellett dönt. Később, irodalmi munkásságának előtérbe kerülésével, amikor az erdélyi öntudat forrásait keresi, egyre nagyobb figyelemmel és szeretettel fordul *Kalotaszeg* múltjának megtartó igazságaihoz, a népi együttélés törvényeihez. Mert – s ezt Debreczeni László vette észre, amikor Kós népi tájékozódásának mélyebb értelmét kutatta –: „Népek között itt alakult ki az az ideális harmónia, amikor egymást támogatva élnek, anélkül, hogy az egyik is kívánná a másiktól vagy maga megtenné természeti adottságainak feladását.” (*Erdélyi Fialatok*, 1932. III–IV. 58–59.) Egy lehetséges kalotaszegi krónika lapjait írta Kós mindvégig, attól függetlenül, hogy elbeszélésben, szerényben, drámában szólalt-e meg, vagy pedig a tudomány és a művészet határterületén szerveződő műfajban (*A Gálok*, 1921; *A Varju-nemzettség*, 1925; *Kalotaszeg*, 1932; *Budai Nagy Antal*, 1936.) De nemcsak ezt tette.

Kalotaszeg tudományos felfedezésének két nagy hulláma – a klasszikus értékű forrás-munkákat megteremtő századvég és a tulajdonképpeni részletkutatásokat elindító harmincas évek – között az ő életműve jelenti a folytonosságot. „Páratlan, amit Kós Károly cselekedett – írja Kósa László néprajzkutató –, egyetlen vidék teljes műveltségét tette közkinccsé: tollal, ceruzával, vonalzóval, rajzban, képből, írásban és szóban, kőbe, fába, irodalomba és történetírásba örökölte. Tevékenysége nyomán utóbb éppen ez a vidék lett a Kolozsvárt művelt magyar honismereti tudományok: falukutatás, néprajzi és etnográfiai, történeti és szociológiai vizsgálatok műhelyévé.” (*Tiszatáj*, 1972/11.)

Ilyen előzményeknek köszönhető, hogy nem sokkal a „legtovább dédelgetett” Kós-kötet – a településtörténeti, történelmi, néprajzi, szociográfiai és ugyanakkor szépirodalmi fogantatású *Kalotaszeg* – megjelenése után, mintegy annak visszhangjaként, 1933. október 15-én megnyitotta kapuját a Kalotaszegi Néprajzi Múzeum. A harmincas évek elején különben is a falu felé fordult – különösen a fiatal értelmiségiek – érdeklődése. Debreczeni László, az *Erdélyi Fialatok* egykori főmunkatársától tudom, hogy ezúttal Albrecht Dezső vetette fel a múzeumteremtés gondolatát, a Kalotaszegi Református Egyházmegye karolta fel az ügyet. Daróczy Ferenc vistai lelkész és esperes javaslatára Kós Károlyt kéri fel tanácsadónak a gyűjtésben is országrészt vállaló fiatal múzeumszervezők: Tőkés Tibor, Kiss József, Czirjak Károly, Ady Elemér, Ady László és mások. A gazdag múzeumi anyag természetesen a kalotaszegi nép megértő támogatásával, önzetlen adományozása révén került a közös kincsházába.

A Kalotaszegi Néprajzi Múzeum kapunyitásáról részletesen beszámolt a korabeli sajtó. Nemcsak a napilapok, hanem az *Erdélyi Fialatok* meg az *Erdélyi Helikon* is. Ez utóbbi szerkesztőjének, Kovács Lászlónak a lírai hangvételű sorai ma is magukkal ragadnak:

„Szerény és szegényes a kezdet, mint az ugarból kiugró és magvasra induló zöld búzaszál. De hogyan lebegett, és hogyan járt lázasan a szeretet körülötte, amíg pár hónap alatt létrejött! Nevezetes és egyetlen múzeuma a világnak, amely nem költött magára egyetlen garast. Úgy teremtetted a szív és lelkesség. Pár ember lázas-szerelmes utánajárása, s a nép feléjük nyúló készséges szíve. Kalákába megcsinált múzeum. A gondolat szép madara fölrepült, s már itt van a kedves, egészséges valóság...”

Jöhet már a látogató külföldi – angol, francia, német –, nem indul el mindig felfedezni a bizonytalanságba; már nem csak a házakban elrejtve, falvakban elszórva találja a kalotaszegi sok látnivalót...

Milyen jó ez a kis ünnep a maga szerénységével és bensőségességével!... Öltések legalább a lelketekre a kalotaszegi nép királyi ruháját. Éreztek meg fájón és boldogan, mint hirtelen nyílallást, az elfelejtett gyökeret, amely idefut a mozdulatlan, örök igazságot őrző nép közé... Politikus, hajolj le hozzám a munkáért! Költő, a szavakért és megújuló képzeletért! Festő, a színekért és vonalakért! Ifjú értelmiség, a jövődöntő!...

Bárhol állsz, a legelfinomultabb európai csúcson is, ennek a forrásnak üdítő ízét érezd, s préseld ennek a kertnek csodálatos virágát a szíved fölé!” (*Virágokert*. 1933/9.)

Öt évtized múltán Bánffyhunyadon járva az első gondolatom az volt: megkeresem azt a házat, amelyik – Nagy Ferencné adományaként – fedelet nyújtott a gyűjteménynek. Morvay Pál csak fényképen tudta megmutatni a hajdani múzeum épületét, merthogy a szóban forgó – a mai Vlegyásza utca 12. szám alatti – házat 1981 végén lebontották. Három egymásba nyíló,

utcára néző, emeleti szobában lehetett a kiállítást megtekinteni – mesélte volt Pali bácsi –, a múzeum raktára pedig az udvaron álló kicsi házban volt. A bemutatott anyag gazdagon képviselte a kalotaszegi szobabelső és népviselet jellegzetes darabjait, tükrözte a tájegység tárgyi néprajzának fontosabb területeit: a kalotaszegi faragászat és bútorkészítés, a fazekaság, a népi hímzés és a varrottások világát. De nem hiányoztak a gyűjteményből a fontosabb használati tárgyak és mezőgazdasági eszközök sem. Híres darabja volt például a múlt század derekán házilag készített búzatisztító (triór), mely Nagykapusról került a gyűjteménybe.

Tudunk arról is, hogy Kós Károly új épületet tervezett a Kalotaszegi Néprajzi Múzeumnak. Felépítésére azonban nem került sor. Feltehetően: anyagi nehézségek miatt. Így az időközben továbbgyarapodott gyűjteményt a harmincas évek végén átköltöztetik a Kolozsvári úti Bogdán-féle házba (ma még Vörös Hadsereg utca 11.), mely valamikor a Bánffy grófok udvarháza volt, s ez az épület már jellegénél fogva is alkalmasabbnak bizonyult a múzeum megnövekedett jelentőségének a kiemelésére. Sajnos, nem sokáig. A második világháború frontvonulásainak idején ugyanis kifosztották, és csaknem teljesen szétrombolták-széthordták a múzeum felbecsülhetetlen értékű anyagát. Mindössze néhány értéktelennek ítélt tárgy – sóórló, cséphadaró, faeke, szövőszék, pár bútordarab – vészelte át a barbár pusztítást.

A múzeumteremtés harmadik lendülete szerencsére nem váratott sokáig magára. A Magyar Népi Szövetség és az Erdélyi Múzeum-Egylet megbízásából dr. Kós Károly már 1946 elején felkéri Morvay Pál tanárt, hogy lásson hozzá a múzeum újjászervezéséhez. Másfél év alatt – a város ifjúságának közreműködésével – Morvaynak sikerült összeszednie a két világháború közötti gyűjtemény maradványait, s a megtalált anyagot újabb gyűjtésekkel egészítette ki. Ha szegényesen is, de 1947 októberében újra meg lehetett nyitni a Kalotaszegi Néprajzi Múzeumot. Ezúttal a mai Avram Iancu utca 56. szám alatti házban, melyet a CASBI (Ellenséges Javakat Ellenőrző Bizottság) bocsátott az intézmény rendelkezésére.

A Vlegyásza úti tömbházlakásában – melynek belső elrendezése tökéletes kalotaszegi légkört áraszt – arra kértem volt Morvay Pált: mesélje el, miként él emlékezetében ennek az újrakezdésnek a története?

– Borzasztó szegényes volt az újraindulás. Odaadással, hittel, bizakodással dolgoztunk mégis, mert úgy éreztük: bármilyen szerény is a kezdet, mégiscsak ez a folytonosság és a továbbfejlődés biztosítéka. Szinte jelképesnek tűnik ma már, hogy a háborúban szétszaggatott ingek és varrottások darabkáit gyűjtöttük akkoriban; azt, amit az emberek sajnáltak eldobni, mert ezek alapján a kalotaszegi motívumok egyszer majd újra életre kelhetnek. Úgyhogy öltözet nem is volt az újraindult múzeumban, csak öltözet-maradványok. Vállfő-, kézelő- s gallérdarabok. Meg különböző írásos kézimunka-töredékek. S ezekből sem több, mint amennyi elfért egy szekrényben. Az egész gyűjtemény pedig egyetlen szobában – a használati tárgyakat és munkaeszközöket is beleértve.

Hogy hányadikára esett a megnyitás napja, nem tudnám megmondani, de arra jól emlékszem, hogy vasárnap volt. A Magyar Népi Szövetség égisze alatt aznap emlékeztünk meg a Budai Nagy Antal vezette parasztfelkelés 510. évfordulójáról, s erre falvokról is bejöttek az emberek. Az esemény jelentőségéről Balogh Edgár beszélt az MNSZ székházában, s utána eljöttünk mind a múzeumhoz. Most is magam előtt látom Balogh Edgárt, amint hosszasan nézegeti a tárgyakat... Nagy figyelmet szentelt a múzeumnak. Munkára, tettekre serkentett mindannyiunkat.

1949-ben kezdődött el a kálvária. Két évvel a múzeum megnyitása után a helyi hatóságok felszólítottak – jöllehet önkéntesen végeztem a múzeumőri teendőket, miközben németet és magyar tanítottam –, hogy költöztessem át a gyűjteményt a mai Vlegyásza utca 3. szám alá. Az indoklás? A múzeumnak a város központjában a helye. Hát a központhoz közel kerültünk ugyan de ez a helyiség már csak az anyag raktározásának felelt meg: kiállításra egyszerűen nem volt terünk. Másfél esztendő leforgása alatt további négy költözködés következett. S ezek mind-mind veszteséggel jártak, rongálódást eredményeztek. Dr. Kós Károly állandóan figyelemmel kísérte intézményünk mostoha sorsát, jegyzőkönyveket vett fel, beadványokat fogalmazott meg. Valószínűleg az ő közbenjárásának köszönhető, hogy 1952-ben végül is két nagy termet bocsátottak a múzeum rendelkezésére a Budai Nagy Antal utca 1. szám alatt. A ház ugyan rozoga állapotban volt, de legalább kiállítási lehetőséghez jutottunk.

letukben, majd az egyházközség képviselői vonultak (lámpával). Régen ezután a lövészegylet tagjai a leghagyományosabb viseletben. A baldachin alatt a plébános – az idén is Szentgyörgyvölgyi Zoltán – vitte a legszentségesebb Oltáriszentséget. Közben előtte virágot hintenek a kislányok. Végül a hívek következtek (a háború előtt) színpompás népviseletükben.

A körmenet minden oltár előtt tisztelgett az Oltáriszentség ünnepén imával, bibliai idézetekkel, énekkel. Közben zúgtak a harangok, szállt az ének. Az egész csodálatos élmény maradt számunkra.

A körmenetet „Tedeummal” zártuk a templomban.

Ezután kezdődhetett a *búcsú*, a sátrak sokaságában árulták a különböző színű búcsúfiát!

Kovácsné Paulovits Teréz–Kovács József László

Csiszár Árpád emlékezete

Úgy érzem, hogy most, 10 évvel a halála után, amikor egykori lelkipásztorára emlékezett a gergelyi református gyülekezet, talán megértettem valamit Csiszár Árpád gazdag életének és néprajzi munkásságának forrásából. Az egyszerű, fehér falú templomba Bölscei Gusztáv püspök szavai közben beszűrődött a falu zaja, a közeli baromfiudvar kakasának kukorékolása, amit csak a zsolnárt éneklő hívek hangja nyomott el. Az istentisztelet közben, mellett ott lüktetett a mindennapi élet. Talán úgy lehet, hogy sehol olyan közeli nem volt egymáshoz az Isten és a beregi nép szolgálata, mint itt, ahol a templom egyszerűsége is leginkább a régi apró, fehérre meszelt falú házakra emlékeztet. Csiszár Árpád néprajzi és múzeumteremtő tevékenysége éppen úgy szolgálat volt, ahogyan az volt a lelkészi hivatása is. Ő keresztezte meg a falu apraját, adta össze a fiatalokat, s ő temette el az utolsó útra indulókat. Nem csoda hát, ha olyasmit tudhatott meg tőlük, amit a városról érkező néprajzi gyűjtő talán soha.

Erre a teljes emberi életre, a református lelkész Csiszár Árpádra, a Beregi Múzeum létrehozójára, a jeles néprajzi gyűjtőre emlékeztek április 9-én Vásárosnaményben és a ma már hozzátartozó Gergelyugornyán a helybeliek, hívei, volt munkatársai, tisztelői, egykori barátai. Az ünnepi istentisztelet után a résztvevők elhelyezték az emlékezés virágait a gergelyi temetőben levő síron. Ezt követően – a Művelődési Központban szervezett kis tanácskozáson – rövid előadásokban méltatta Csiszár Árpád munkásságát *Farkas József*, a mátészalkai Szatmári Múzeum nyugalmazott igazgatója, *Ujváry Zoltán* debreceni egyetemi tanár és *Németh Péter* megyei múzeumigazgató.

Csiszár Árpád 1912-ben Szamostatárfalván született, hatgyermekes református lelkész-családban. Debrecenben teológiát tanult, de mellette filozófiát és földrajzot is hallgatott. Részt vett *Roska Márton* régészeti tanszékének munkájában is, s Debrecenben gyakorlatban sajátította el a régészeti terepbejárás és kutatás teendőit *Sőregi János* segítségével. 1938-ban végezte első önálló régészeti munkáját: Szatmár vármegye őt bízta meg Kőlcsey Ferenc és két rokona sírjának exhumálásával, a költő csontjainak azonosításával. Több településen hirdetett ígét, majd 1954-ben lett a gergelyi gyülekezet lelkésze, amit 25 éven át szolgált. Emellett fáradhatatlanul járta kerékpárjával a vidéket, s figyelte, gyűjtötte a régészeti leleteket, de mind nagyobb teret kapott érdeklődésében az általa oly jól ismert és szeretett beregi ember hagyományos műveltségének kutatása. Érzekelte a falusi életmód gyors átalakulását, s érezte, hogy a tárgyi és szellemi örökség gyűjtése elodázhatatlan feladat. Elmaradhatatlan kerékpárján hordta össze a csak csiráiban létező vásárosnaményi múzeum tárgyait: 1971-ben kapott méltó helyet a Beregi Múzeum. A népi gazdálkodás történeti és recens adatait éppen úgy gyűjtötte, mint a beregi textiliák mintakincsét és a népi társadalom hagyományos szerkezetének emlékeit. A néphit rendkívül archaikus rétegét tárta fel: számos néphiedelem vélhetően nyomtalanul tűnt volna el a kutatók szeme elől, ha ő nem figyel fel rájuk. A trianoni határok miatt elzárt, alapvetően tradicionális beregi táj kitűnő lehetőséget nyújtott kutatótevékenységéhez. Bármikor készséggel segített a hozzá forduló szakembereknek: adatokat küldött, de ajtaja is bármikor nyitva állt a vendég előtt, akit jó szóval, bölcs tanácsokkal várt. 1979-től, élete utolsó tíz évében már a múzeum volt az elsősorú feladat. Egyre kevesebbet

A galamb is jellemző jelkép (Szentlélek, Szentháromság stb.). A hal, a hit-remény-szeretett több évben előfordul. A szőlő szőnyegminta is, a keresztet is átszővi. Egyrészt bibliai jelkép, másrészt Budaörs régi címerének központi képe. A budaörsiek vallásosságát és a fő gazdálkodást, a szőlőművelést is jelzi. A kereszt természetesen állandóan visszatérő jelkép. Az eucharisztikus kereszt több évben szerepelt, de egyik évben fehér, a következőben piros. A Kőhegyen álló kereszt is felkerült a szőnyegre 1997-ben. A régít 1945 után az úttörők vagyújtésbe vitték. 1995 után a kitelepített németek újra felállították Budaörs vallási jelképét. Így kerülhetett az úrnapi szőnyegre. A Szentatya (1997-ben) portréját fehér sziromból rakták ki, ezt sárga kör keretezi. Majd zöldben a piros felirat: JOANNES PAULUS II. Ezt keretezte a margaréta kör, az egész kép alapszíne piros pipacs. A szegélye fehér.

Nemzeti jelképek. A nemzeti zászló és a német zászló együtt jelzi a magyar és a kitelepített lakosság kapcsolatát. Gyakori Magyarország (történeti) jelképe, benne kirajzolva a trianoni határ. A szent korona, nemzeti címerünk a hazafiság jelképe.

Városi képek. A város egykori (kereszt + szőlő) és mai címere. Egyházi jellegű, de a települést meghatározó épület, a templom ismételt kép. 1997 őszén átadták az új emeletes katolikus iskolát. A diákok tanárai irányításával elkészítették az iskola előtt az épület képét. Régen is a tanulók rakták ki az iskola előtti részt. Örültünk annak, hogy ezt az iskolai hagyományt folytatjuk.

Új idők jelképei. Új színfolt a cserkészjelvény, a pártok közül az MDF jele (1990-es évek elején), megrázó élményünk volt a mozgássérültek stilizált jele. Az utóbbi időben a templom melletti (jobb) oldalon fiatalok szabályosan megkomponálják a képek sorát Lévai Ernő egyházközségi képviselői tag irányításával. 1997-ben: a templom kőhegyi kereszt Budaörs címere Németország-Magyarország zászlója Krisztusi jelképek követték egymást.

Feliratok, mondatok, bibliai idézetek: „Uram, veled vagyunk!”, „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre!” (Ez a felirata az oltár előtti mennyezetnek is a templomban!). A mi iskolánk jelmondata is felkerült a szőnyegre: „Tedd a jót és légy vidám!”

Az úrnapi virágszőnyeg nem öncélú, hanem megszentelt része a körmenetnek, létevel megtiszteli az Oltáriszentséget. A gazdag színvariáció is ezt a célt szolgálja. Szinte leírhatatlan a sok-sok szín és árnyalat. Ma nemcsak a szőnyegformában él tovább a hagyomány, hanem sávokban és színekben is. A kisebb helyre szorult útvonalon a gazdag minták sora új jelenség, a jelképrendszere egyre gazdagodik. Úgy érezzük, hogy esztétikai szempontból nem vall szégyent a mai budaörsi hívő lakosság ősei emléke előtt. De a sok-sok kíváncsi idegent is gyönyörűséggel tölti el a színek – a formák – az illatok harmóniája.

A körmeneten az egész falu részt vett. Rengetegen jöttek, főleg Budapestről régen HÉV-vel megcsodálni a virágszőnyeget. Ma is hatalmas sokadalom érdeklődik iránta.

A körmenet meghatározott rend szerint zajlott és zajlik le. A virágszőnyegre csak a Oltári- szentséget vivő plébános léphetett. Útja mentén megszentelte a virágokat. A szőnyeg mellett az iskolások vonultak kétoldalt, elől a lányok, majd a fiúk. Utánuk a Mária-lányok következtek jellegzetes fehér-kék népvise-

Az *ouarti* ertekes csipke-, vagy himzett terítővel takarták le. A 2. oltárról 1997-ben is lelógott a csipke alól a drága perzsaszőnyeg. Minden oltáron virágváza állt virággal, 2 gyertyatartó gyertyával, kereszttel. A legtöbb helyen egy-egy nagyméretű szentkép is díszlett. Az oltárhoz vezető út is gazdagon díszített mintákból állt. A 4. oltár központi díszje évek óta az ALFA és az OMEGA jelképezve a krisztusi „kezdet és vég” mondatot. Ezt variálták: vagy központi jelképek voltak, vagy a két szárnyra kerültek szimmetrikusan. 1997-ben a két görög betűt egybeépítették. Régi fotók, sablonok, rajzok is igazolják a fentieket. Jellegzetes oltárdísz volt még az óriási kehely (sárga virágból) az ostyával (fehér sziromból), máskor a nagyméretű oltáriszentség aransárga színe díszlett sárga sugarakkal, vagy hófehér, máskor piros színből kirakott nagyméretű kereszt, gerberából.

A fő dísz mellett fontak koszorút az oltáriszentség számára is, amit a pap körülhordozott a körmenetben. A koszorú búzavirágból, nefelejcsből, margarétából készült. A megszentelt virágokat a körmenet után a család tagjai szétosztották egymás közt és hazavitték, mint erővel bíró, óvó szentelményt.

A virágszőnyeg összetétele

Sokféle mezei és kerti virágból, levélből (Blätter) készült. *Név szerint:* pipacs (Pipotsch!), búzavirág (Kornblumen-Truchblümlein), vadmargaréta (Gänseblume=libácskavirág), akácvirág (Akacblümlein!) és a levele, herevirág (Kleeblume), bodza (Holunder), repce (Rapsblumen), gólyahír (Butterblumen), vadrózsa (Heckenrosen), zsálya (Salbeiblüte), szarkaláb (Rittersporn), gesztenye (Kastanien), margaréta (Margaretsche), boglárka stb.

Egyesek szerint a színek is jelképek. A kék (búzavirág) és a fehér (liliom) harmóniája a tisztaság, a szépség jelképe. A Mária-lányok is kék-fehérbe öltöztek. A virágszimbolika szerint a legtöbb virág Szűz Máriával kapcsolható össze, mint a szarkaláb, a zsálya, a mályva, ehhez még a növények gyógyerejét is hozzátehetjük.

A *virágszőnyeg* motívumvilágának két időszaka van. Az első az 1945 előtti, a második napjainkig húzódó mintasor. Az 1920-as években *sávokban, csíkokban* rakták le a szirmokat: lilárózsaszín-vörös-kék-sárga stb. színben. A kb. 2 km-es sávokat a zöld különböző árnyalataival választották el egymástól, illetve kapcsolták össze egységes szőnyeggé. Ezek az „utacskákat” (Vegerl) a templomnál kezdődtek, és a Kisfaludy utcáig húzódtak. A hatalmas méretű szőnyeg szélessége 3, illetve 5 méter, egy-egy sáv arasznyi vastagságú volt. Mielőtt lerakta ki-ki a háza előtt, a férfiak fellocsolták az utcát. Közben aggódva lesték az eget, hogy milyen lesz az idő. Ha erős szél fúj, megbontotta a szépítmusú sorokat, összevegyítette a sokszínű sávokat.

A *virágdísz kirakása* női munka. Az archív fotón jól látható, hogyan hangolták össze a sávokat az egyes terület szőnyegkirakói. Ha nem is illettek a színek egymáshoz, az egész ritmusa egységes volt.

A régi fotók alapján megállapítható, hogy mikor kezdték a csíkokat mintával díszíteni. Már az 1920-as években is megjelent egy-egy minta, pl. az oltár előtt, de még nem jelentek meg a szimbólumok. Az első színes fotón már láthatók, hogy kerek, kacsaringós mintákat raktak a csíkok közé. (A fotón látható német katona és a háborús plakát alapján a színes kép 1943–1944-ben készülhetett.)

Már 1945 előtt is szerepeltek *feliratok* a szőnyegen. Kétnyelvű szöveget is láthattunk a fotón. Az egyik MEGVIRRAD felirat látható. Nemcsak a jövőbe vetett hit, hanem a Trianonra utaló mondat is ez. (Heimattmuseum)

1945 után egyre több, legalább 4 mondat szerepel virágból kirakva. A hagyomány folytatódik, de a minták száma és gazdag változatossága egyre bővül.

Újabban egyre gyakoribbak az ábrák, képek, a jelképek a virányszőnyegen.

Vallási jelképek. A vallásos budaörsiek gyakran kirakják a kelyhet ostyával (aransága), a krisztusi jelképpel. Így a bárányt (Isten báránya) fehér színnel, a testéből ömlő vérral, kehellyel (az áldozás jelképe), az IHS-t és más Krisztus monogramot (pl.: Alfát és Omegát). Jellemzően gyakori minta a szív, a szeretet jelképe, Jézus szíve általában vörös színű. Az egyik barnás töviskoszorú, a másikon kereszt stb. van.

részén a kamra előtt Dauner József válogatja a vasból készült sablonokat. Ezeket az elmúlt évben tették el, mert meg kell hegeszteni, be kell mázolni. Dauner József 1946 óta készíti a virágszőnyeg sablonjait. Egy részük a hagyományt folytatja, de saját elképzeléseit is megvalósítja, görögös mintákat is készített már. Ezeket évenként váltogatják. A sablon tükörképét rakják le sorban, amikor a szőnyeget készítik. A virág milyensége is sokat változtat ugyanazon a sablonon a valóságban.

Régen a gyerekek a falu minden részéből hozták a kötegelt mezei és kerti virágokat a házhoz. Most is tapasztalhatjuk, hogy száyszámra állnak a pincében a vízben a szebbnél szebb virágok. A háznál lévő „kis” pince mellett a pincesoron álló hagyományos pincékből szállítják haza a virágokat. De a kamra is tele van csokrokkal. Közben a (református) szomszédasszony is megérkezik egy nagy halom gyönyörű rózsaszirmmal.

Régen minden ház kötelessége volt a virágkoszorú készítése, amit aztán a kápolnához vittek. Ha valamilyen okból nem volt annyi virág, amennyi a több kilométeres szőnyeghez kellett volna, olyankor fáradságot nem kímélve, áldozatot hozva, engedményt téve tudták megtartani a hagyományt. A színeket át lehetett „programozni”, olyan növények, virágok kerültek a szőnyegre, amelyek éppen találhatóak voltak. Ugyanis előfordult, hogy még nem nyílt, vagy már elnyílt a legtöbb mezei virág, mint pl. 1987-ben. Ekkor kellett áthidalni ötletekkel minden akadályt! Ha kevés volt a lila akác, a repce (1987) akkor több lósóskát használtak fel. (Ez a növény alapozó volt halványzöld színével.) Az olajfa levéllel (ezüstös), a pünkösdi rózsával is lehetett pótolni mindent. Egy biztos, a virágszőnyeg nem sínylette meg a virághiányt. Még több pénzt is áldoztak ilyenkor, rózsát, kardvirágot különben is kellett vásárolniuk.

Régebben is szokás volt, hogy a 4 oltár köré kápolnát állítottak (Laubhütte=Lomboskunyó). A vázát napokkal az úrnapi előtt ácsolták össze a férfiak. Az úrnapiát megelőző napon (1997-ben szombat délelőtt) a Dauner család dróttal átszőtt kerítéselemekből építette meg a vázát. Az elemeket csak ki kellett hozni az udvarra a kamrákból, hisz az elmúlt évben gondosan eltették. Ezeket a dróthálókat két asszony ügyes módszerrel szabályosan befonta zöld ágakkal. Tölgy, tuja, pünkösdi rózsza leveleit tűzködtek be sorban a drótok közé olyan sűrűn, hogy csak a zöld lombok látszottak, mint egy zöld élő „kerítés”. (Az ágakat régen lajtorjás kocsikkal hozták a falu erdejéből.) Az idén is a férfiak gondoskodtak a beszerzésükről. Zöldből füzérekent fontak, a zöld közé virágokat tűzdeltek. Ezzel vették körül a kápolnát. Különben a négy kápolna közül egyik sem hasonlított a másikra, még alakjában sem. Az egyik nyitott, a másik zárt, mint a lourdes-i barlang. Két kápolnát két oldalról még csipkefüggöny is takart. A negyedik kápolna évek óta olyan, mint egy szárnyas oltár. A két fonott kerítéselem a két szárnya. Igen szépen mutat a zöld barlangon a sok száz, virágból font kiskoszorú.

A visszaemlékezők szerint a kápolnakészítés egy-egy családban öröklődött, apáról fiúra. Így pl. a Hauser család neve régen is szerepelt a listán, ma is ők „építik” az egyik kápolnát. 1945 előtt a virágszőnyeg mentén a faluban állították fel az oltárokat és azokat körülvevő kápolnákat. Elhelyezésük a következő rendben történt: Az *első oltár* s fiúiskolánál – (ma az I. sz. Általános Iskola, Esze Tamás u., a templom mögött) – áll. Ezt a *Wendler* család gondozta. A *második oltár* a Fő utcán (a mai CBA-nál) állt. A *Braun* család gondozta. A *harmadik oltár* is a Fő utcán – (a mai CBA-val szemben) – állt. A *Hauser* család gondozta. A *negyedik oltár* is a Fő utcán állt (közel a Kisfaludy utcához). A *Csik* család gondozta.

1997-ben az oltárok elhelyezése és díszítése a következőképpen alakult:

Az *első oltár* a templom mellett az I. világháborús emlékmű előtt állt. Készítői: *Meininger* család, *Boros* család. A *második oltár* a templom mögötti kereszt előtt állt. Készítői: *Hauser* család, *Báder* család. (Az idős Báder néni évtizedek óta irányítja a díszítést.) A *harmadik oltár* a templom mögötti köz végén állt. Készítői: *Herendi* család, *Deigner* család. A *negyedik oltár* a templomkertben állt. Készítői: *Dauner* család, *Komjád-Konrád* család. A családoknak csak néhány tagja lakik helyben, legtöbben Budapestről jönnek haza a nagy eseményre.

A hiedelem azt tartja, hogy minden szentelmény, különösen a kápolnába épített kakukkfű jó „a gonosz szellemek” elűzésére (Feldhoffer A.). A koszorúk is hasonló szerepet kapnak úrnapi után. Ott lógnak a házban (régen a padláson), ma a konyhában, s védelmet nyújtanak a villámcsapás ellen!

kosarrai, zsákkal mentek minden irányba. Ma autóval, kisbusszal mennek – mi is egy „furgonnal” indultunk gyűjteni. Sokszor Herceghalom, Bicske határában is gyűjtöttek. Ilyenkor szinte teljesen üres lett a falu, mindenki a határban volt. Az esti órákban fáradtan, de elégedetten tértek haza. A *kisfiúk, kislányok* a Törökugrató irányába – a közeli rétre indultak. A nagyobb *lányok* tanítás után fehér fűzfa gyümölcskosárba („Kerbi” – Korb) gyűjtöttek. Ha megkérdezték tőlük, mit csinálnak, ezt válaszolták: „Mia tan Buschnbrock zum Wegeristratog” (Tördeljük a virágot a bokrokról a virágszórási napra). Hívták az úrnapot *útszóró* napnak is. (Weegltraatok). A visszaemlékezők szerint a virággyűjtés jó alkalom volt arra a fiúknak, hogy a lányokkal lehettek!

A *fel nőttek* az idős nagyapáig (Ähnl), nagyanyáig (Ahnl) összedolgoztak. Ez a szokás napjainkban is él. A „szétszóródott” családtagok (pl. a Budapestre kerültek) ilyenkor együtt gyűjtik a virágot.

Hogyan gyűjtöttek régen? Hogyan gyűjtenek ma? Ez a hagyomány sem változott az évszázadok során. Csak *virágszirmot* szednek. A kék, a fehér, a sárga, a piros stb. szirmokat külön-külön gyűjtik. Ma is a hagyományos kékfestő és a fehér kötényben (Fiatta-Vortuch) szedik. Zsákokba gyűjtik, régen kosarakba is szedték.

Ügyelnek arra, hogy az összegyűjtött szirmokat ne érje napfény, hűvösre teszik, letakarják gyomnövényvel, gazzal. A legszebbeket hosszú szárral kötegelik, ezekből fonják majd – az ünnep előtti napon – a 30–40 cm-es koszorúkat („ezerszámra”) az oltárhoz.

Régen is, ma is a hűvös pincékben kiterítve tárolják a szirmokat. Öntözgették, nedves ruhákkal takargatták be, hogy ne hervadjon el a sok szirm.

Az ünnep előtti napok készülődése

1945 előtt a több kilométeres virágszőnyeg készítését megelőző napokon a Fő utca olyan volt, mint a méhkas. Az emberek arcáról le lehetett olvasni, hogy itt valami különleges következik – mondják adatközlőink. A mezei munka mellett csinosították a falut, meszeltek.

Az *asszonyok* és a *lányok* szorgalmasan készítették elő a csikokban vasalt szoknyákat, hajtogatják a sötétkék kötényeket (Bug und Falten). Mindezt megkívánta tőlük a hagyomány. Ma már nem él a népviselet, legfőképpen 2–3 idős asszony öltözik fel hagyományosan.

Az utóbbi 3–4 évben a kitelepítettek segítségével rekonstruálták a Mária-lányok ruháját, Susanna Karly-Berger adományát. Most már ezekben jelennek meg a körmeneten. Az asszonyok viseletét felújította a Lyra-dalkör, ők ezekben a színpompás ruhákban vesznek részt a körmeneten.

A *férfiak* az udvart, az istállót, a pincét és présházat „példaszerűen” kitakarították. Különös gondot fordítottak a pincére, annak asztalára, hisz ide hívják majd meg a vendégeket, a környék lakóit. A visszaemlékezők azt tartják, hogy a jó hírt, hogy a „rend és a tisztaság” szertétét nem akarták elveszíteni! A ház környékét, az udvart és az utcát tisztára söpörték.

A *mészárosok* és a *pékek* is szorgoskodtak, hogy friss hús és finom kalács kerüljön az ünnepi asztalra.

Az úrnapi előtti *este* lányok és asszonyok gyülekeznek azoknál a házaknál, ahol az úrnapi kápolnát állították fel. A nagy udvarokban csoportosítják a virágokat, kötik a koszorúkat (Kranzlflechten). A budaörsi Honismereti Szakkör tagjai 1997-ben részt vettek a 4. oltárt díszítő Dauner-Hercog-Komjád család előkészületében. Videón is megörökítettük a félnapos előkészületet. A szerzteágazó rokonság a Szabadság utca 102. sz. alatt álló szülői ház udvarán gyűlt össze. A ház asszonya, Brigitta néni már meghalt, férje Budapestten a lányánál, Dauner Mária-nál lakik. Az üres épületben a Nyugatról hazalátogató Antal tartózkodik évente rövid ideig. Több család szorgoskodik itt, Brigitta és testvére, Kati unokái (pl. Michelberger Mátyás és családja) és dédunokái. Az idősebbek (40–50 éves) a kápolna fa- és vasvázát vonják be zöld levelekkel (tuja, pünkösdirózsa). A férfiek még mindig gyűjtenek zöldet, illetve virágot. A fiatalabb (30 év körüli) asszonyok az oltár fő díszét, az alfa és omega sablont nagy türelemmel fehér és rózsaszínű gerberákkal rakják ki.

A tizenévesek számszámra készítik a kis koszorúkat margarétából. A kisebbek válogatják a virágokat, leszedik pl. az akácvirágot a száráról, és dobozokba rakják. A tágas udvar hátsó

Úrnapi körmenet Budaörsön, 1940-es évek

1946 után tovább élt a hagyomány, a több kilométeres virágszőnyeg azonban összezsugorodott a templom köré (80 m-esre). Jelenleg is ez az útvonala. Adatközlőnk elmondása szerint 1945-ben a körmenetből szedték ki a német férfiakat, 1946-ban a lakosság 90 %-át kitelepítették.

Napjainkban szinte ugyanúgy zajlik az eseménysor, mint 200 éve. Ma is sok szorgalmas kéz gyűjti a szirmokat. Ez a hagyomány nemzedékről nemzedékre öröklődött. Minden ház tulajdonosának kötelessége volt testamentumban rögzíteni ezt a feladatot, szétágazó rokonsága számára. Ma az tapasztalható, hogy a kisszámú német lakosság, a budaörsi magyarokkal egy emberként szedi a szirmokat, készíti a színpompás virágszőnyeget.

A Németországba kitelepített hozzátartozók örömmel jönnek „haza” az úrnapi körmenetre.

Az úrnapi előkészületek

Májusban, a természet ébredésekor, amikor a Frank hegyen megszólal a kakukk, amikor a békák elkezdnek brekegni, a budaörsiek gyűjteni kezdenek. Heteken keresztül készülődnek az úrnapijára, (Fronleichnamfest). Ekkor már nyílik a rózsza, az akác is virágozik, a gabona-földön a búzavirág, a pipacs virít. „Szinte érzik, hogy nincs messze az ünnep.” Az emberek szíve-lelke örvend ilyenkor – mondják az idősebbek.

A *virággyűjtés* is ünnep a család életében. Még az 1980-as években is az idős nagymama süített, főzött a virágszedők számára. 1945 előtt az Úrnapija csütörtökön volt, ezért már a pünkösd utáni héten kezdték gyűjteni a szirmokat. Most hétfévégén történik az esemény, kb. a hét közepén kezdik a gyűjtést. Érdekes és páratlan „munka” ez. Budaörs apraja-nagyja indul „ezerszínű mezei virágokat...szüretelni” (Prach János). Gyűjtik a *kerti virágokat*, a rózsaszirmot is, még az elvirágzás előtt. A *határban*, a réten, a hegyoldalon „virágtörők” (Buschnbracker) gyűjtik a színes szirmokat.

Hajnali 4 órakor szentmisével kezdték a napot a szirmogyűjtők. Itt Isten áldását kérik a munkához. Ezután elindulnak a határba. Régen *gyalog*, *lovas kocsi*val, „féderes” kocsi

...ZALAIKAI ÁLLÓ EMLÉKÜNKEM, hogy a muzeum hajdani munkatársai végeztek-e önálló tudományos kutatásokat, lehangoló választ kaptam. Az intézményszervezés és -fenntartás mindenkori akadályaival voltak elfoglalva. Nagy szerencsénk, hogy ennek ellenére Kalotaszeg tudományos irodalma roppant kiterjedt. A Váczy Leona által összeállított *Kalotaszeg helyismereti könyvészete* (Korunk, 1973/11.) már több mint 330 munkát vehetett számba. A bibliográfia megjelenése után derült ki: ez a gazdagság már akkor sem jelentette a teljességet. És még hány munka született meg, s látott nyomdafestéket a hetvenes években, amikor a kalotaszegi múzeumteremtési kísérletek negyedik korszaka elkezdődött!

Miközben e művek megszülettek s a hetvenes években, illetve a nyolcvanas évek első felében megjelentek, közművelődésünk sorsáért felelősséget vállaló közirók egész sora érvelt a kalotaszegi tájmúzeum újjáteremtésének szükségessége mellett. Herédi Gusztáv, Fekete Károly, Morvay Pál, Sebestyén Kálmán, Vita Zsigmond jó néhány cikke a tanúbizonyság erre. A magam „hadakozásáról”, „szélmalomharcáról” (?) még csak tudomást sem szerezhetett annakidején az olvasó. A *Művelődés* szerkesztőségének felkérésére 1982 őszén megszületett írásom előtt a múzeumi kalauzoknak rendszeresen helyet adó folyóirat hasábjain bizonyult „időszerűtlennek”, ám nem jártam több sikerrel a *Korunk* fölöttes hatóságánál sem. Ami, persze, mai szemmel nézve korántsem véletlen. Írásomat ugyanis ekképpen fejeztem volt be:

„Jövő évben – 1983. december 16-án – lesz Kós Károly születésének századik évfordulója. Arra gondolok: vajon Kós emlékének lehetne-e méltóbb emlékművet állítani, mint Kalotaszeg központjában e sajátos értékeket kitermelő néprajzi övezet tájmúzeumát újjászervezni? Bizonyára szobrász is akadna, aki megtoldaná a múzeumszervezők elképzeléseit – egy Kós-szoborral.”

Kós Károly neve – jól emlékezhetünk még a szégyenletes diszkriminációra – épp akkoriban került anatómia alá.

No de most már lassan újabb évforduló küszöbére érkezünk: a kalotaszegi múzeum megteremtésének gondolatát kiérlelő és nyilvánosságra hozó „európai pillanat” százttizedik évfordulójához.

Meddig ácsorogunk még e nélkülözhetetlen intézmény kapujában?

Cseke Péter

Úrnapi virágszőnyeg Budaörsön

Történeti áttekintés

Budaörsön mintegy 280 éve – a németek betelepülése óta – élő hagyomány az úrnapi virágszőnyeg. Bonomi Jenő 1933-ban írta le, hogy a Wendler család 1780-as években, a Braun család 1869-ben, a Hauser család 1911 óta, a Csík család 1932 óta díszíti az úrnapi körmenet útján felállított kápolnát. Ez a hagyomány, főleg Bajorországban, ma is élő szokás.

A szomszédos német lakosságú falvakban (Budakeszi, Törökbálint) 1946-ig élt ez a gyakorlat. A települések versengtek, kié a legszebb „szőnyeg”. Napjainkban Törökbálinton éled újjá a szokás, Budaörsön pedig folyamatosan – kissé átalakulva – élő hagyomány. A kitelepített lakosok új, németországi lakóhelyükön folytatják a virágszőnyeg készítését.

Hazánkban már a középkorban szokás volt Szűz Mária tisztelőire a virágok megáldása. Idős budaörsiek elmondása szerint pedig a megszentelt füvet, növényi szentelvényeket betegség, villámcsapás ellen használták. Az úrnapi koszorúk „gonosz szellemek” ellen védtek meg a ház lakóit Budaörsön. (Feldhoffer András – 74 éves)

A budaörsi úrnapi virágszőnyegről az 1920-as években leírták újságban, hogy „olyan attrakció, amely egyre ismertebbé válik...”, melynek megtekintésére ezren és ezren zarándokolnak”. „Bámészkodók ezrei érkeznek Budapestről, hogy megnézzék ezt a megragadó drámát”, ... lángoló misztikát. Hű örökség ez, amit több generáció örökít át, két oszlopa van: a hit és a ragaszkodás az évszázados hagyományokhoz. (1925. VI. 26. Vasárnap Újság B. Schwabe)

Úzutan nemcsak a államotokra a gyűjtemény – addig az Erdélyi Múzeum-Egylet gondnoksága alá tartoztunk –, ami mindenekelőtt önálló költségvetést és fizetett múzeumigazgatói állást jelentett. A Kolozs tartományi művelődési osztály megköszönte addigi működésemet, és arra kért, hogy legyek az újonnan kinevezett igazgató segítségére. Mielőtt áthelyezték volna a múzeumhoz, Teodor Resteman rajoni alelnök volt. Noha nem rendelkezett magasabb képzettséggel, jó érzékkel és nagy felelősségérzettel látott a gyűjtemény gyarapításához, a múzeum továbbfejlesztéséhez. Ebben az időszakban egészült ki az állomány román népművészeti anyaggal, és ekkor bővült a múzeum régészeti és történeti profillal. A népviselet ekkor már nemcsak a háború utáni foszlányok, maradványok képviselték: az önálló költségvetés jóvoltából újra szert tehattünk teljes női és férfi öltözetekre. Hozzáláthattunk tehát a kiállítás megszervezéséhez. Az egyik teremben a régészeti leleteket és a tájegység múltjára vonatkozó tárgyakat, dokumentumokat mutattuk be, a másikban pedig a néprajzi-népviseleti kiállítás kapott helyet. Mint említettem: román és magyar anyaggal egyaránt rendelkezünk már.

Hanem az akkori rajoni vezetőség nem tanúsított különösebb érdeklődést a múzeum ügye iránt. S a kezdeti támogatás után fokozatosan megvonta anyagi segítségét is. Történt pedig, hogy a múzeum mellett megürült két kisebb szoba. Resteman rögtön kiigényelte, hogy ott irodát, archívumot és könyvtárat rendezzünk be. Fontos lett volna ez a két szoba már a fűtési gondok miatt is. Hiszen a kiállítási termek fűthetetlenek voltak, s így télen lehetetlenné vált a múzeumi munka. Csakhogy a rajon hallani sem akart a dolgról: kereken megtagadták Resteman kérését. Ekkor a lelkiismeretes igazgató végső elkeseredésében öngyilkosságot kísérelt meg. Mozdony elé vetette magát. Szerencsére még idejében megmentették. Meghatott szívvel gondolok most is arra, hogy ez az egyszerű ember mennyire magáénak érezte a Kalotaszegi Néprajzi Múzeum sorsát. Már-már romantikus módon tudott azonosulni vele! Mindenképpen megérdemli, hogy az utókor megtartsa őt jó emlékezetében.

Minthogy a történetek után Resteman 1955-ben lemondott, engem neveztek ki igazgatónak. Én már félnormás állásban végeztem ezt a munkát 1955 őszétől mintegy másfél évig. A tanítás mellett csak arra jutott időm, hogy a keddi és pénteki vásárnapokon nyitva tartsam a múzeumot, és fogadjam a látogatókat. Rengeteg falusi ember jött be ilyenkor Hunyadra, nagy érdeklődéssel nézték végig a kiállítást románok, magyarok egyaránt. Öröm volt hallgatni őket, amint végigkomentálták a látottakat. A kiállított tárgyakat összevetették az otthoni világ tárgyi kellékeivel. De mert a múzeumot eleve a népi világ értékgöglalatának tekintették, minden egyes múzeumi látogatás az identitás- és önértéktudatot erősítette bennünk, a szülőföld iránti szeretetnek adott *értelemi* hangsúlyokat. Közben csak annyit sikerült elérnem, hogy a kiállítás bútorzatát kicseréljük korszerűbbre, egyébként a rajon teljesen megvont minden anyagi támogatást. Nem akarta fizetni a takarítónőt, sem a rozoga épület – részben elvégzett – renoválásának költségeit. Ekkor magam is lemondtam az igazgatói tisztségről. 1957-től 1967-ig még öt igazgató váltotta egymást: Márton Ferenc tanító, Nicolae Steiu történelem szakos tanár, Remus Todea tanító, Ioan Alexa és Constantin Ciurtin tanárok. Ciurtin idejében a múzeumot átköltöztetik egy lényegesen kisebb helyiségbe, a Művelődési Ház egyik termébe, majd 1967-ben – a Kolozs Tartományi Néptanács rendelete értelmében – az intézményt feloszlatták.

Hogy mi lett a kalotaszegi gyűjtemény további sorsa? A néprajzi anyag egy részét a csucsai Goga Emlékházba vitték, és az Ady emlékért őrző oldalépületben helyezték el. Sok minden pedig megsemmisült: a kopjafákat például egyszerűen elégették. Csak egy 1697-ben készült festett úrasztalát sikerült visszajuttatnunk eredeti helyére, a magyarbikali templomba. Ami a régészeti és történeti anyagot illeti: úgy tudom, hogy ez az Erdélyi Történelmi Múzeumba került.

Mint említettem: hányatott sorsa ellenére a hunyadi múzeum kivívta a látogatók és a szakmabeliek elismerését, megbecsülését. Nemcsak az országban, hanem külföldön is számon tartották. Jellemző, hogy a külföldi útikönyvekben még most is szerepel ez a múzeum, mintha létezne. Hunyadot különben évente átlag mintegy 15–20 000 bel- és külföldi turista keresi fel, s nagyjából ennyi ember teszi fel a helybelieknek a meglehetősen kényelmetlen kérdést: merre keressék a Kalotaszegi Néprajzi Múzeumot?